

„VALAMI LÉLEK ÜLDÖZ...”

Dr. Nagy Imre egyetemi tanár nyolcvanadik születésnapjára

Mintegy másfél-két évtizeddel ezelőtt – ritka tétlen perceink valamelyikében – tanszéki szobánkban beszélgettünk a dolgozós élet ideáljáról. Imre megemlítette, hogy a szorgalmasan eltöltött évek tekintetében neki az édesapja a példaképe. Nagy Imre bácsi késő öregkoráig dolgozott, s csak akkor tette le munkaeszközét, amikor kórházba kellett vonulnia. Az alma nem esett messze a fájától. Dr. Nagy Imre egyetemi tanár, a Magyar Tudományos Akadémia doktora, a Pécsi Tudományegyetem professor emeritusa, tucatnyi monográfia és nagyszámú tudományos cikk, tanulmány, recenzió szerzője most, nyolcvanévesen is dolgozik, írja következő könyvét és értekezéseit, vagy éppen órát tart hallgatóinak.

Mintha tegnap történt volna – amúgy vagy harminc esztendeje –, hogy akkori, harangtorony alatti közös szobánkban azon merengett, valamikor kisdíák korában – talán az 1940-es évek vége felé – társaival rendszeresen ugyanebben a teremben gyülekeztek, mert kezdődött a Pius templom kórusának próbája. Útja később másfelé vezetett, de tudás-szomja, munkaszeretete és talán a hely szelleme kétszer is – először főiskolás diákként, másodsor, immár véglegesen, tanárként – visszahozta. Nem közhely, hanem megélt valóság, hogy a Bölcsészettudományi Kar patinás épülete második otthona.

Személyes ismeretségünk régi keletű. Pályánk elején mindketten középiskolában tanítottunk. Az 1970-es évek közepén iskolámban egyszer arra lettem figyelmes, hogy fiatal magyartanáraink izgatottan suttogják egymás között: „megjött az új szakfelügyelő!” Ő volt Dr. Nagy Imre, akiről az a hír járta, hogy mindent tud és mindenre emlékezik. És valóban: már fiatal tanárként arról volt nevezetes, hogy hatalmas a szép- és szakirodalmi olvasottsága, általában a humán műveltsége, s ehhez kiváló emlékezőképesség társul, memóriája számon tart minden jelenséget, ami az irodalommal, a filmművészettel, a színházi léttel vagy éppen szeretett szülővárosa, Pécs hely- és kultúrtörténetével kapcsolatos.

Egyetemi doktori értekezését 1969-ben védi meg, de tudományos kutatói pályája felsőoktatási intézménybe kerülése után bontakozik ki igazán. 1980-ban hívják meg a Pécsi Tanárképző Főiskolára, majd 1982-től, a főiskola egyetemi rangra emelkedése óta a Pécsi Tudományegyetem irodalomtörténeti tanszékén tanít. 1986-ban szerzi meg az irodalomtudomány kandidátusa akadémiai fokozatot. Értekezése – az 1993-ban könyvalakban is megjelenő *Nemzet és egyéniség* – igazi meglepetéssel szolgál a szakmai közvélemény számára. Benne a szerző az 1810-es évek drámairodalmának monografikus igényű feldolgozását végzi el, igazolva, hogy a *Bánk bán* előtt is létezett magyar dráma. Az áttekintett, ma már jobbra ismeretlen közel száz mű irodalomtörténeti feldolgozása megvilágítja a nemzeti tragédia megszületése felé vezető utat, és a *Bánk bán* – Nagy Imre kutatásának köszönhetően is – nem tűnik többé előzmény nélküli, magányos hegyoromnak.

A *Nemzet és egyéniség* csak az első azok között a könyvek között, amelyekben Nagy Imre a 18. század végének, 19. század elejének irodalom-, műfaj- és poétikatörténeti jelenségeit vizsgálja. „Valami Lélek üldöz mely tsak akkor hágy nyugodni ha írással fáradok, és gondolkozva a fejem el szédül” – idézi Bessenyei György szavait a *Tariménes útazása* kritikai kiadásának *Bevezetés*ben, de *Az értelemnek kereséséből* származó töprengést ő maga is sajátjának vallhatja. Sokévi ismeretség alapján úgy vélem, a „Lélek” őt magát is akkor hagyja nyugodni, ha otthon, gazdag könyvtárának mennyezetig érő polcai közt, íróasztalánál ül és „gondolkozva” „írással fárad”.

Ilyenkor gyakran kerül sokrétű és váratlan irodalomtörténetési feladat elé. Maga is bevallja, hogy amikor Bessenyei György Összes Műveinek kritikai kiadása (sorozatszerkesztő: Bíró Ferenc és Kókay György) során neki a *Tariménes útazása* sajtó alá rendezése (1999) jutott osztályrészül, az „irodalmi műről kialakított felfogását... a Bessenyei művével való küzdelem (sőt, ... a Bessenyei művéért folytatott harc) bizonyos mértékig átformálta” (Nagy Imre: *Utazás egy regény körül*, 7.). A *Tariménes útazásának* ugyanis nem maradt fenn hiteles, egységes kézírata, nem volt teljes kiadása. A regény szövegét – benne a *Világosítást* és az öt könyvet – a sajtó alá rendező Nagy Imrének kellett rekonstruálnia, úgy, hogy négy kézirat állt rendelkezésére. „Ezek közül” – írja ő maga – „három töredékes, illetve részleges (az egyik a szerző kezétől származik, a másik kettő egykorú másolat)” (Nagy I. Bevezetése, *Tariménes útazása*, 20.). A filológia és a textológia gazdag eszköztárát mozgósító, Bessenyei eredeti szövegét helyreállító munkára Nagy Imre öt évet áldozott, minek eredményeként olyan művet vehet kezébe az olvasó, amilyennek írója a 19. század elején megalkotta.

A szövegkonstituáló tevékenység egy sor irodalomtudományi tapasztalattal, felismeréssel járt, amelyeket az irodalomtörténész egyrészt a kritikai kiadásban, másrészt az *Utazás egy regény körül* (1998) című kötetében osztott meg érdeklődő olvasóival. E két könyv alapművévé vált a Bessenyei-kutatásnak.

A tapasztalatok, felismerések újabb alkalmazására, illetve továbbgondolására néhány esztendő múlva adódik alkalom. Nagy Imre ugyanis felkérést kap Katona József korai drámái kritikai kiadásának sorozatszerkesztésére és egyben a *Jerú'sálem' pusztulása* (2017) című alkotás sajtó alá rendezésére. Akárcsak a *Tariménes* esetében, a feladat a *Jerú'sálem' pusztulása* kapcsán sem egyszerű. A dráma itt sem egy, hanem több, pontosan három kéziratban hagyományozódott ránk, ráadásul a harmadik elpusztult, csak nyomtatott publikációból ismerhető. Nagy Imre a kötetbe egyaránt felvette a dráma autográf fogalmazványát, cenzori példányát és a verses átdolgozás töredékét. A könyv alapos összefoglalást ad a kiadástörténeti előzményekről, a tárgyi, nyelvi és dramaturgiai tudnivalókról, a szöveg hagyományról, a dráma tárgy történeti kontextusáról és utóéletéről.

A két kritikai kiadás komoly tudományos eredményekkel járul hozzá Bessenyei és Katona alkotói nagyságának megértéséhez, hiteles irodalmi szövegeik megmentéséhez és megismeréséhez, valamint a további irodalomtörténeti kutatások serkentéséhez. A szerző tolla a két nagy munka között (és mellett) sem pihen, a „Valami Lélek üldözése” újabb „írással fáradozást” eredményez, minek következtében megszületik az *Ágistól Bánkig* (2001) és az *Iskola és színház* (2007) című két kötet. Az első a *Bánk bán* előtti fél évszázad drámatermését tekinti át, és olyan írókkal foglalkozik, mint Bessenyei, Csokonai, Kisfaludy Károly, Katona és Ungvárnémeti Tóth László, a második pedig Csokonai vígjátékait középpontba helyezve rajzolja meg a 18. századi magyar iskolai komédia történetét.

Ha Nagy Imre jelzett munkáival beírta nevét a hazai tudomány történetébe, akkor Pécshez, Baranyához kötődő írásai a szeretett szülőváros, a régió kultúrhistóriájában jelölnek ki számára tiszteletre méltó helyet. A *Beszélgetés és tanulmány* alcímet viselő *Bertók László*-könyv (1995) és a hozzá csatlakozó, Bertók kései költészetét vizsgáló *A második kapu* (2015) alapmonográfiának számítanak. Megkerülésükkel aligha lehet kiváló kortársi költőnkörül magvasat és hiteleset írni. Talán már nem is meglepő, hogy a következő, *Várkonyi Nándor. Portré és tabló* (2017) című mű szintén úttörő jellegű. Azzal a reménnyel íródott, hogy szempontokat, interpretációs lehetőségeket kínál a minden bizonyan elkövetkező filológiai és értelmezői folyamatnak. A szerző Várkonyi munkásságát nem önmagában szemléli, hanem emberi, írói viszonyok közé helyezi. Az életmű áttekintése mellett így találkozunk a könyvben Várkonyi és Hamvas, Kodolányi, Weöres és mások kapcsolatát vizsgáló fejezetekkel, továbbá Várkonyi Nándor egyetemi magántanári és Janus Pannonius Társaságbeli tevékenységének leírásával.

Az alkotó egyéniségeknek (Bertók, Várkonyi) szentelt monográfiákon túl Nagy Imre fantáziáját átfogóbb kultúrhistóriai téma is foglalkoztatja. Ez pedig a pécsi irodalmi mű-

veltség története a kezdetektől a huszadik századig, amelynek tág látókörű összefoglalását az *Öttorony* (2013) című jeles alkotás tartalmazza. A cím tudatosan több jelentéstartalmat játszat egymásba: utal Pécs városának nevére (lásd: a város idegen nyelvű, például latin, német elnevezését), de vonatkozik a Nagy Imre koncepciója számára fontos intézményi szerkezetekre is, amely a város szellemiségének hátterét alkotja. A szerző öt intézményt, öt „tornyot” különít el a város szellemi történetében: ezek a pécsi püspökség, az egyetem, a könyvtár, majd a 19. századtól a színház és a sajtó. „Az intézményi alapon felfogott irodalmat ... célszerűbb a szépirodalom körénél ... tágabban értelmezni. ... Ezért »pécsi irodalom« helyett »pécsi irodalmi műveltségről« beszélünk ...” – fejt ki Nagy Imre (*Öttorony*, 9.). A könyv két nagy fejezetben bontja ki tárgyát. Az első *A magyar Athén*, amely már 2010-ben önálló kötetben is megjelent, s amely a pécsi irodalmi műveltség történetét 1009-től, Mór püspök tevékenységétől 1780-ig követi nyomon. A második rész, *A déli védbástya* a téma kutatását 1780-tól 1923-ig folytatja.

Nagy Imre nagy szeretettel és lelkesedéssel dolgozik tárgyán, hisz gyermekkorától ismeri a város köveit, házait, utcáit, tudja, merre jártak és hol alkottak Pécs szellemi életének nagyjai, ismeri, kik voltak a kultúra megidézése, megörökítése terén elődei, és azt is tudja, hogy elméleti alapvetése segítségével milyen utak vezetnek tovább, milyen irányba kell a leendő kutatóknak haladnia. Tolla nyomán nagyszerű, a pécsi irodalmi műveltség legbelsejét szakaszosan végigpásztázó monográfia született.

Az 1990-es években egyszer megkérdeztem Nagy Imrét, nem fárasztó-e, hogy egész napos szellemi tevékenység után, csütörtök esténként beül a moziba, megnéz egy filmalkotást, még aznap este (néha másnap reggel) megírja róla kritikai észrevételeit, és viszi is a szerkesztőségbe, hogy a *Dunántúli Napló* neki fenntartott *Futnak a képek* rovatában filmlevele megjelenhessen. Imre, mintha ez lenne a legtermészetesebb a világon, azt felelte, hogy egyáltalán nem, sőt, a szövegek tanulmányozása vagy egyetemi előadás és szeminárium megtartása után a mozgókép világa inkább felüdülést jelent számára. Hihetünk neki, mert 1990-től 2006-ig, több mint másfél évtizedig „vezette” filmes naplóját, és az egyes levelek olvasása esztétikai élményt, a filmkultúra világába való beavatást jelentett a napilap olvasói számára.

Az élmény úgy vált újra felidézhetővé, hogy a filmlevelek 2013-ban válogatva, könyv alakban is megjelentek *A Lumière-örökség* című kétkötetes gyűjteményben. Nagy Imre már a kiadvány elején szerényen megjegyzi, hogy ő nem filmesztéta, nem filmszakember, és az irodalom felől nézi a filmet. Nekünk, olvasóknak pont ez a „kettős” (az irodalmi és a filmes) látás jelentett és jelent különleges élményt. A két kötetbe bevalogatott mintegy négyszáz filmkritika ma is az eleven élmény erejével hat, legyen szó a film, a rendezés, az operatőri munka, a színészi játék, a mese megítéléséről. Azaz a szerző úgy mondja el filmes élményét, hogy az egyben bevezető is a film(készítés) formavilágába.

Nagy Imre filmlevelei ma is segítenek eldönteni, milyen filmeket érdemes keresni az archívumokban, és milyeneket nem. Kár, hogy a világ filmiparában ma már valószínűleg kevés archiválásra méltó mű készül, és kár, hogy a napilapokból a becslüket mérő filmkritikák is eltűntek!

Nagy Imre a magyar felvilágosodás és reformkor, a magyar és nemzetközi filmművészet, valamint a Város, Pécs ezeréves szellemi életének kiváló kutatója. Nagy felkészültségű tanár, aki vendégként tanít (vagy tanított) a Veszprémi Egyetemen és a Károli Gáspár Református Egyetemen. Volt tanszékvezető Pécsen és Veszprémben, tudományos konferenciák gyakori résztvevője és (nem egyszer) szervezője. Kutatócsoportokat irányít – az egyik ilyen team az ő és Merényi Annamária szerkesztésében *„Mit jelent a suttogásod?”* (2002) címen tette közzé tudományos eredményeit, s a kötet a romantika eszméit, világképét és poétikáját vizsgálja. A Csorba Győző Társaság elnöke, Pécs Tüke Díjának birtokosa, valamint a város díszpolgára.

Külső megjelenése és írásos megnyilatkozásai, viselkedése és öltözködése harmóniában vannak gondolkodása eleganciájával, professzori stílusa mértéktartó és mértéket adó

ízlésével, választékosságával. Miután ön maga számára kiírt napi munkáját elvégzi, s amikor a „Valami Lélek” pihenni hagyja, Nagy Imre kedvenc esti időtöltése, hogy kiül háza teraszára, és egy pohár barna sörrel a kezében, gesztenyefái susogását hallgatva a Város neszeire figyel, Pécs fényeiben gyönyörködik. Jelentájt, szép életpályájának 80. évében a Városnak is van mire, s van kire a hegyoldal magasa felé figyelni!

N A G Y I M R E

TOLNAI VILMOS ÉS A FILOLÓGIA MŰVÉSZETE

*Tudom, a betűk, miket te szórtál
A nemzet ugarján, élnek s csillagok.
Sok feledett szó a Magyarító Szótár,
Könyved lapjáról zengőn kiragyog.
Kuruc balladák búja, a Bánk-bán
Írásodban ragyognak, mint a márvány.¹*

Kocsis László idézett verse, amely Tolnai halálakor íródott, egy lezárt életműre tekint. A gyász hangulatában, a magvető képzetével azonosítva a tudós alakját, akinek művei a nemzet ugarját megtermékenyítő alkotások. A betűknek, tehát a szövegeknek a csillagokkal való, kissé patetikus rokonítása az időtlenség távlatába emeli az életművet. A költői képet a veszteség érzése ihleti, kapcsolódva a gyászvers műfaji tradíciójához.

Azóta nyolcvan év telt el. Hogyan láthatjuk ma az életművet, az eltelt idő által megkövetelt, tárgyilagosságot kívánó nézőpontból szemlélődve?

Tolnai Vilmos élet- és világfelfogását „a tizenkilencedik század nagy tudományos eredményein modernizálódott konzervatív jellegű liberalizmus jellemezte” – írta Tolnai monográfusa, Bogoly József Ágoston.² Ezt az értékrendet nem kis részben a családi hagyomány közvetítette számára. Felmenői, a Lehr család ősei a németországi Wiesbadenből érkeztek magyar földre a 18. század elején.³ Nagyapja, Lehr András, fiatal, nyelveket ismerő és irodalmat kedvelő tanárként a sárszentlőrinci gimnáziumban Petőfit tanította, s tanítványát

¹ Kocsis László: Tolnai Vilmos fejfájára. In: *Tolnai Vilmos emlékezete*. Pécs, Kiadja a M. Kir. Erzsébet Tudományegyetem Magyar Irodalomtörténeti Intézete, 1940. (A továbbiakban TEml.) 6–8.

² Bogoly József Ágoston: *Ars Philologiae. Tolnai Vilmos és az irodalomtudományi pozitivizmus öröksége*. Pécs, Pannonia Kiadó, 1994. 130.

³ Hajas Béla: A Lehr-család. In: TEml. 51–52.